

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2011

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara 2½

Bammbiri ili li na masiatari a 24.

PFESANI

Vhalani ndaela dzi tevhelaho nga vhuronwane ni sa athu u thoma u fhindula mbudziso.

1. Ni humbelwa uri ni vhale siatari ili nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni songo didina nga u vhalambambiri lothe. Tolani siatari la Zwi re Ngomu ni swaye nomboro dza mbudziso dzo disendekaho kha bugu dze na guda iwaha uno. Nga murahu ha izwo, vhalani mbudziso idzi ni kone u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammbiri heli li na khethekanyo THARU:
  - KHETHEKANYO YA A: Vhurendi (30)
  - KHETHEKANYO YA B: Nganea (25)
  - KHETHEKANYO YA C: Dirama (25)
4. Fhindulani MBUDZISO THANU dzo fhelela: THARU kha KHETHEKANYO YA A, NTHIHI kha KHETHEKANYO YA B na NTHIHI kha KHETHEKANYO YA C nga ndila i tevhelaho:
  - KHETHEKANYO YA A: VHURENDI
ZWIRENDO ZWO RANDELWAHO: Fhindulani mbudziso MBILI
TSHIRENDO TSHI SONGO RANDELWAHO: Fhindulani mbudziso NTHIHI.
  - KHETHEKANYO YA B: NGANEA
Fhindulani mbudziso NTHIHI.
  - KHETHEKANYO YA C: DIRAMA
Fhindulani mbudziso NTHIHI.
5. KUNANGELE KWA PHINDULO KHA KHETHEKANYO YA B (NGANEA) NA YA C (DIRAMA)
  - Fhindulani FHEDZI mbudziso ndapfu na pfufhi u bva kha nganea na dirama zwe na funzwa.
  - Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO ya B, ni fanela u fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO ya C. Arali na fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO ya C, ni fanela u fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO ya B.

Shumisani mutevhe wa u sedzulusa u ni thusa.

6. VHULAPFU HA PHINDULO

- Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha vhurendi ndi maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.
- Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso ndapfu kha nganea na kha dirama ndi maipfi a u bva kha 400 u ya kha 450.
- Vhulapfu ha phindulo ya mbudziso pfufhi kha vhu tshimbilelane na maraga dzo nekedzwaho. Vhalingiwa vha lwele u nekedza zwi yelanaho nga ndila ya u pfufhifhadza.

7. Tevhedzani ndaela dzo nekedzwaho mathomoni a khethekanyo inwe na inwe nga vhuronwane.

8. Nomborani phindulo dzaṅu sa zwe thoho dza nomboriswa zwone kha bammbiri la mbudziso.

9. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.

10. Nwalani nga vhudele nahone zwi no vhalea.

11. Ndangatshifhinga yo anganywaho:

- KHETHEKANYO YA A: minetse ya henefha kha 40
- KHETHEKANYO YA B: minetse ya henefha kha 55
- KHETHEKANYO YA C: minetse ya henefha kha 55.

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI		
<i>Vhurendi ho randelwaho: Fhindulani mbudziso MBILI DZINWE NA DZINWE</i>		
NOMBORO	MBUDZISO	MARAGA
1. U vha thanye	Mbudziso ndapfu	10
2. Dwadze-tshifu	Mbudziso pfufhi	10
3. Zwifhondo zwo salaho zwi zwothe	Mbudziso pfufhi	10
4. Tsho phulea	Mbudziso pfufhi	10
NA		
<i>Vhurendi vhu songo randelwaho: Fhindulani mbudziso NTHIHI</i>		
5. Halwa	Mbudziso ndapfu	10
6. Halwa	Mbudziso pfufhi	10
KHETHEKANYO YA B: NGANEA		
<i>Fhindulani mbudziso NTHIHI*</i>		
7. Tshi do lilwa	Mbudziso ndapfu	25
8. Tshi do lilwa	Mbudziso pfufhi	25
9. Bulayo lo talifhaho	Mbudziso ndapfu	25
10. Bulayo lo talifhaho	Mbudziso pfufhi	25
11. Mafeladambwa	Mbudziso ndapfu	25
12. Mafeladambwa	Mbudziso pfufhi	25
KHETHEKANYO YA C: DIRAMA		
<i>Fhindulani mbudziso NTHIHI*</i>		
13. Ha u tsa ndi ha u gonya	Mbudziso ndapfu	25
14. Ha u tsa ndi ha u gonya	Mbudziso pfufhi	25
15. Milomo ya nukala	Mbudziso ndapfu	25
16. Milomo ya nukala	Mbudziso pfufhi	25

*PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI.

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Ivhani na vhubanzi ha uri no fhindula mbudziso dzothe nga u vhea luswayo kha uyu mutevhe wa u sedzulusa.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO TSHO TEAHO	X
A: Vhurendi (Tshirendo tsho randelwaho)	1–4	2	
A: Vhurendi (Tshirendo tshi songo gudelwaho)	5–6	1	
B: Nganea (Mbudziso ndapfu kana mbudziso pfufhi)	7–12	1	
C: Dirama (Mbudziso ndapfu kana mbudziso pfufhi)	13–16	1	
*PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na ya C, vhonani uri no fhindula MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI.			

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

Fhindulani mbudziso MBILI kha NNA dzo vhudziswaho.

VHURENDI HO RANDELWAHO/GUDELWAHO**MBUDZISO 1 (Mbudziso ndapfu)**

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso yo vhudziswaho.

U VHA THANYELE – D Nephalama

- 1 A ni vhoni dza yavho milomo mbemba,
- 2 Dzi tatamuwa sa mulavhu dza guma ndevheni,
- 3 Maño a tsetshela a sala e ndaya,
- 4 Tshiseo-khole tsha tana tshidikadika,
- 5 Tshiseo tshi bva mukuloni hu si mbiluni.

- 6 Vha ni funelani vha sa ni funi?
- 7 Vha ni funda vha sa fundi,
- 8 Vha kholekhole khofhe dza muvhuda,
- 9 Vha ni titiisa vho edela khofhe-karu.

- 10 Vha ri vha na lufunofuno na?
- 11 Vha tshi ni ita zwimunguni,
- 12 Na vha nduhuphedzelamakandani,
- 13 Vha ni sedza sa dzone khavhelo.

- 14 A ni vhoni, ni bofu tsakate,
- 15 Vha mutwa wa wanu muvhili,
- 16 Vha ni muña na sala ni lwatsi,
- 17 Na kongonyala mutodo we khudu.

- 18 Ndi vhone vha si vhone,
- 19 Vha mulimo mutumulamala,
- 20 Vha mbilu ntswu ya tshivhimbili,
- 21 I sa vhone tsheli zwa ngomu hayo.

- 22 Thanya, vhutsilu bvuvhula,
- 23 Talifha sa mbeḁa ya vhutungu,
- 24 U si pofule tshipofu wa kumba,
- 25 U vha thanyele,
- 26 U vha talifhele.

Sengulusani ndila ine kunangele kwa maipfi/mafurase kwa khou tutuwedza ngayo vhudipfi (limudi) ha murendi tshirendoni itshi.

[10]

MBUDZISO 2 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

DWADZE-TSHIFU – T Makhado

- 1 Maseo anga o shanduka vhuṭungu
- 2 Ndi mulidzi maṭodzi a le nda mama.
- 3 Mbilu yanga i swa nga zwe nda khuba
- 4 Ndo neta nga u fhihamelwa.
- 5 Vhutshilo hanga ho sendamela vhudzulavhafu,
- 6 Ndo shaya nungo dzi ngaho dza musi uḷa
- 7 Ndi tshi lwa na nngwe ya vhuhali
- 8 Ndo no vha tshigodo tsha vhathu.
- 9 Khonani dzanga dzo ntshandukela
- 10 U tshimbila ndi u tou diruma,
- 11 Nge muvhili u wanga, wa shanduka tshiguru
- 12 Lukanda lwanga lwo nambatela marambo.
- 13 Marambo anga o tshenuwa vhuvha hanga,
- 14 Muvhili wanga u nukha lufu,
- 15 Vhunga dunzi li tshi nona lu shushaho,
- 16 Nge maṭo anga a noka nga tsiku.

- 2.1 Hu na ipfi li sumbedzaho uri murendi hu na mafhungo ane a sa khou a amba. Li topoleni. (1)
- 2.2 Topolani mutaladzi une wa sumbedza uri murendi u khou pfisa vhuṭungu mme awe. (1)
- 2.3 Ndi zwifhio zwine na guda kha tshirendo itshi? (1)
- 2.4 Vhekanyani tsumbadwadze dzi re kha murendi dzi re khwaṭhisedzo ya dwadzetshifu. (1)
- 2.5 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu.
Mutaladzi/vese 16 i ri vhudza uri mulwadze ha khou londiwa lune na u nukha u vho nukha. (2)

- 2.6 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi ndi ufhio? Tikedzani phindulo yau. (2)
- 2.7 Ni a tendelelana na zwine murendi a khou amba tshirendoni itshi? Tikedzani phindulo yau. (2)

[10]

MBUDZISO 3 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

ZWIFHONDO ZWO SALAHO ZWI ZWOTHE – NA Milubi

- 1 Ro vha ro tamba nga mukhaha
 2 Mbilu dzo tshena nga dakalo
 3 Musi mugobi a tshi u dodela, uri a tangule hau vhutshilo
 4 A vhuvhama, wa kundwa ito la u mu vhona
 5 Nga gatho a vhu gathula he gathu!
 6 Vhutshilo ha mbo di vha u gathuwa tshothe.
- 7 Yawee, ndi ngani wo tuwiswa wa tuwa
 8 Wa sia madadzwane au a tshee manu
 9 Wo hangwa naa ula musu ula
 10 He wa landula wone mulanga
 11 Wa u fhambanywa na zwifhondo zwi re zwau
 12 Wo hana nandi! Ho ro fa yone mbava
 13 Yo tswaho vhutshilo hau
 14 Ya vho sia vhumuthu ha mafhondo au
 15 O toredzwa kha danda la vhuhali.
 16 Yawee, inwi zwifhondo, fhumulani nandi
 17 Tenda u tangulwa hanu ho navha luvhandeni
 18 Litshani nyamulemalema u thome vhudzimba hawo swiswini.
 19 Ndi hone lufhalafhala
 20 Lu tshi do bvula vivho na vhuhali zwiluvhelo
 21 Ha vhonala tsho tangulaho lufuno lune na lu shaya.

- 3.1 Hu na ipfi line la sumbedza uri mudodi wa vhutshilo u zwi ita o dzumbama vhukuma. Li topoleni. (1)
- 3.2 Topolani mutaladzi une wa sumba uri mubebi vho sia vhana vha tshe vhatukutuku. (1)
- 3.3 Ndi zwifhio zwine na guda kha tshirendo itshi? (1)

- 3.4 Vhumbani tshigwada tsha maipfi e murendi a a shumisa tshirendoni itshi o imela lufu. (1)
- 3.5 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu.
Hafha kha tshirendo itshi hu pfala hu tshi khou amba ipfi lithihi. (2)
- 3.6 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi ndi ufhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 3.7 Ni a tendelelana na ndila ine murendi a vhona ngayo lufu? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- [10]

MBUDZISO 4 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

TSHO PHULEA – TZ Ramaliba

- 1 Ndo zwi vhona zwi sa tsha naka;
- 2 U ya nṅha na fhasi zwo fhungudzea;
- 3 Muthada na u amba hu tshi vho todwa
- 4 Nda di amba nda ri tshi re hone tshi hone
- 5 Ya sa raha i do dadza.
- 6 Wo vha u tshi zwi do fhelela ngafhi?
- 7 Masiku a tshi tandulukana u dakani?
- 8 Wo vha u tshi zwi do fhela ngani?
- 9 Khombole dzi sa divhi mbalo u lidzwani.
- 10 Ndo di amba nde tshi sa fheli tshi a tula.
- 11 Namusi ri vho amba linwe
- 12 Tshinwe tsho ralo tsho wela tshinweni,
- 13 Ri nga takala arali zwi daho zwi dzanga.
- 14 Lu sa vhe lumongwe lu lwalaho lu mbumbeloni,
- 15 Naho zwo khakhea ri nga lidza mufhululu.
- 16 Zwo ntshushaho ndi nge u sa vhe na nyofho
- 17 Ya u fhisa ha muno na vhutshilo halo.
- 18 Hu re na dwadze li si na dzolokwe
- 19 Zwi rathela na kha zwibebwa na nga vhuhulu.
- 20 Ndo u vhudza u zwi do divhea naho wa dzumba.

21 Putuluwa-ha u si tsha shavha zwi khagala.
 22 Ri vhudze-ha u ndi mihwalo ya ifhio t̃ho ho
 23 U ambe ngoho ri sa do shata vhathu ṽhulada,
 24 Ra do remisa t̃ho ho na dzi si na lufu
 25 Tsho phulea a hu na ñanga.

- 4.1 Hu na ipfi le murendi a li shumisa u talusa ñwana o ondaho a si na mutakalo. Inwi li topoleni. (1)
- 4.2 Topolani mutaladzi une wa sumba uri muambiwa tshirendoni itshi o fhedza o vha na thumbu. (1)
- 4.3 Muhumbulo muhulwane wa tshirendo itshi ndi ufhio? (1)
- 4.4 Ndi vhufhio vhuvhi vhune ha nga vhangwa nga u tshila lwa u sa dilonda kha musidzana? (1)
- 4.5 Fhindulani nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze:
 Muthu ane a khou ambiwa hafha o vha a tshi funana na vhathu vho vhalaho. (2)
- 4.6 Mutevhetsindo wa murendi tshirendoni itshi ndi ufhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.7 Ni a pfela vhutungu muambiwa naa afha tshirendoni? (2)
- [10]

VHURENDI VHU SONGO GUEDELWAHO/RANDELWAHO

MBUDZISO 5 (Mbudziso ndapfu)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso yo disendekaho khatsho.

HALWA – NJ Munyembane

1 Mudifho wau ndi mini?
 2 Iwe mushengedzi wa muya,
 3 U khurumedzelani nama muliloni
 4 Hune ya do swa ya vha mulora
 5 Dakalo lau ndi mini?
 6 Ngauri u vhofholola nanda ya khuni,
 7 Wa balanganya tshithopho tsha matombo,
 8 Zwothe zwa vha zwiendangankhunyū.

- 9 Vhuhali hau vhu fhira la mutsheahothe,
 10 Mbebo yau ndi vhuswina na vhuada,
 11 Mathupho a simuwa kha iwe,
 12 U dzulela u hadzinga muya.
- 13 Vhudi hau ndi mini?
 14 Arali hu si u tangula vhuthu,
 15 Na u disa tshiungulela,
 16 Kha mbebo ya vhuthu.

Talutshedzani ni tshi sumbedza ndila ye murendi a shumisa ngayo ndima u bveledza thalutshedzo ya tshirendo itshi.

[10]

MBUDZISO 6 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

HALWA – NJ Munyembane

- 1 Mudifho wau ndi mini?
 2 Iwe mushengedzi wa muya,
 3 U khurumedzelani nama muliloni?
 4 Hune ya do swa ya vha mulora.
- 5 Dakalo lau ndi mini?
 6 Ngauri u vhofholola nanda ya khuni,
 7 Wa balanganya tshithopho tsha matombo'
 8 Zwothe zwa vha zwiendangankhuny.
- 9 Vhuhali hau vhu fhira la mutsheahothe,
 10 Mbebo yau ndi vhuswina na vhuada,
 11 Mathupho a simuwa kha iwe,
 12 U dzulela u hadzinga muya.
- 13 Vhudi hau ndi mini?
 14 Arali hu si u tangula vhuthu,
 15 Na u disa tshiungulela,
 16 Kha mbebo ya vhuthu.

6.1 Ndi figara-de ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi wa vhumalo? (1)

6.2 Topolani mutaladzi we murendi a shumisa tsiedzaipfi. (1)

- 6.3 Ndi ngafhi tshirendoni itshi hu sumbedzaho uri vhubvo ha mathupho ndi halwani. (1)
- 6.4 Nani muhumbulo une wa khou bveledzwa nga mitaladzi 2 na 3. (1)
- 6.5 Murendi u khou amba mini nga mutaladzi 10. (2)
- 6.6 Ndi ifhio figara ya muambo yo shumiswaho kha tshirendo itshi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 6.7 Ni a ima na murendi na kha kuvhonele kwawe kwa halwa? (2)
[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha khethekanyo iyi.

MBUDZISO 7 (Mbudziso ndapfu)***TSHI DO LILWA – NE Phaswana***

Sengulusani mveledziso ya puloto nganeani iyi.

[25]

MBUDZISO 8 (Mbudziso pfufhi)***TSHI DO LILWA – NE Phaswana***

Vhalani tshipida tsha mafhungo tshi bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

Vho-Emeli vha khou tou ri zwenezwi vha tshi khou ri vha renge-vho muroho wa muxe, vha vho wana hu hone mushondwane i tshi khou tou tshumaila. I khou ralo i sa vhuyi ya zwi vhona zwauri muthu ane ya khou amba ngae o swika henefho murahu hayo. Musi Vho-Emeli vha tshi tou ri thetshelela u zwi pfe nga mpama, ya tuwa sa i no wa, khatha ya muroho ye ya vha yo rengwa, ya ya wa sa hafhala.

"Vha a divha khotsi a Nthuseni uyu munna wa gurandza u khou ri delela luwe. O dovha hafhu a bvisa mafhungo a zwe nda tangana nazwo houla musu. Ngoho ndi nga si mu nwele madi houla muthannga. Musi u tshi vhalala heyi gurandza tshifhinga tshothe u di wana mafhungo ane a kwama nne fhedzi. Nnaa afha shangoni hu khou tou tshila rine fhedzi. Ndi rine vhane ra khou tshila fhedzi-na? Ndi do mu ambela na vathannga vhangana. Ngoho ha nga li lu difhaho hoyu muthannga. Ndi a vha vhudza khetshi tshifhambano." Vho-Emeli vha ralo nangoho tshifhambano tsha hone vha tshi sumbedza nga minwe yavho. "Emeli musadzi wanga, nnaa a ni litshi mafhungo a u sokou sumelela tshinwe na tshinwe kha avha vathannga. Hone ni a zwi divha zwauri vathannga avha vha nga ralo vha fhirisa muthu wa vathu shangoni. Rine kha ri litshe u sedza kha hezwo ri sedze kha uri kotho i do ri mini. Kha ri bve kha mafhungo a u zwimana na vathu vhane vha vha vha tshi khou ita mushumo wavho." Vho-Emeli vha mbo di dovha hafhu u fhindula; "Nahone ndo khakha nga u vha suma haya mafhungo. Ndo vha ndo fanela ndi songo vha vhudza; ndo vhudza havha vathannga fhedzi. Ndi ri Madzhiga a thi mu nwele madi; vha khou mpfa musu! U do lata u ntsala murahu sa thunzi dzi tevhelaho muthu o hwalaho nama yo monaho tshiulu. Hafhu shango lothe heli la Mudzimu li bvuma Emeli, Emeli. Muthu wanga u do amba vhuluvhi vhu nda ha thoho."

Vho-Luvhone na vhone mafhungo haya o vha a songo vha fara zwavhudi na khathihi. Fhedzi sa musu madi o tevhuwa o rali, vha khou kona u zwi vhona zwauri a hu tshe na inwe ndila ya u a kumbela. Tshine vha nga ita fhedzi ndi u toda inwe ndila ya u ka manwe. Fhedzi sa izwi tshiselo tshi tshi ri u bva dzuwa tsha vha tsho bva, vha vho sokou ri aredi, vhutshiloni zwithu zwi a bvelela; la nga vha li dzina, he la ya lo ya.

Duvha la tsengo ya Vho-Emeli lo ri u swika, Vho-Emeli vha ita zwe vha laedzwa zwone.

- 8.1 Ndi mini tsho dzikusaho Vho-Emeli uri vha ambe mafhungo e vha amba? (1)
- 8.2 Bulani madzina a khonani dza Dzhalagoma. (2)
- 8.3 U ya nga ha mafhungo e na vhala, ni vhona Vho-Emeli vha tshi dzhiya Vho-Luvhone nga ndila-de? (1)
- 8.4 Vhathanga vhane vha khou ambiwa nga Vho-Emeli afha mafhungoni vho vhuya vha tangula hodela North West. Talutshedzani tshiwo itsho nga vhudalo. (3)
- 8.5 Muhumbulo muhulwane wa munwali musu a tshi ri nekeda tshipida itshi tshe na vhala ndi ufho? (2)
- 8.6 Vho-Emeli vha pfala vha songo diimisela u tuwela zwa vhugevhenga. Tshihuluhulu tshi vha tutuwedzaho u di isa phanda nazwo ndi mini. (2)
- 8.7 Buguni iyi ni vhona Vho-Emeli vho olwa sa muthu-de? (2)
- 8.8 Lifanyisi lo talelwaho mafhungoni e na vhala li tutuwedza hani kupfesesele kwanu kwa nganea iyi? (2)
- 8.9 Mafhungo aya e na vhala o bveledza zwifho musu bugu iyi i tshi swika kha thasululo? (2)
- 8.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze phindulo yanu.
Dzhalagoma o ambulula khonani dzawe nga u shavha u farwa nga mapholisa. (2)
- 8.11 Nangani phindulo ine ya vha yone-yone kha mutevhe wo nekedzwaho.
Muta wa ha Nethulwe hu na he wa wana hone thuso ya tshelede hu u todou dibvisa zwikolodoni. Henefho ndi kha ...
A Luambo.
B banngani.
C Rendani Tshifhango.
D Dzhalagoma na khonani dzawe. (1)

- 8.12 Zwiito zwa Vho-Luvhone ni vhona zwi tshi tangedzea? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 8.13 Ambani vhupfiwa hanu nga zwo bvelelaho kha Vho-Emeli musi bugu i tshi fhela. (3)
[25]

MBUDZISO 9 (Mbuziso ndapfu)

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau

Sengulusani mveledziso ya puloto nganeani iyi. [25]

MBUDZISO 10 (Mbuziso pfufhi)

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbuziso dzi no tshi tevhela.

"Vhamusanda Vho-Mukhotho, ndi Vho-Mandiwana vha ambaho, nna ula mukoma Nngobeli vho vha vho no mu ruma u vhika ula mulandu wa Vho-Tshikweta ngei thavhani?"

"Ee, u ri o wana na muvwaleli wa khoro Vho-Libago vha hone. Na zwino mudinda wa khoro o no da kha nne nda mu fhirisela ha ene Rabambukwa." Ndi Vho-Mukhotho vha fhindulaho vho di fara bege yavho nga tshanda tsha monde.

"Vha a divha khonani yanga, muhali arali hoyu mulandu wa sa tou tshinyiswa nga Lugisani na khonani yawe Mutibammela hoyo Rabambukwa ri do mu tula ndoma a do ri a tshi handama khasha yawe a do fhirwa nga tshibode u hwenya. Hoyu Lugisani zwi vhala makole manzhi a tshi di piringanya mafhungo hafha khroni. Ho sala musi muthihi ndi tshi do sinisa midzi kha la Mphagane. "ndi do vulela zwisiku zwawe mukumbela a do shaya vhuyo zwa nga nowa mulindini wa thagalu mibvumbini."Vhavenda vha tshi fhedza enea maipfi vha fhumula vha funga bibi yavho vha thoma u daha. Vho-Mukhotho na vhone Vhavenda, hoyu Lugisani u diita mupfuneli na mupfunululi wa mafhungo a fhanu Mphagane. Ha talukanyi uri Vho-Makhulukuku washu vho li renga nga malofha a sa shumelwiho sa malamba a mushumi. Rine kha ri gonye khroni, ri do zwi vhona namusi arali a tshi do dovha zwa vhege yo fhelaho. "Vhamusanda Vho-Mukhotho vho ri u amba vhuvhili havho vha thoma u tshimbila vha dzhena badani i livhaho musanda vha tutshela ula muhuyu.

Muhuyu wa Tshiozwi u tou vha liri lihulu vhukuma. U tsini-tsini na bada i bvaho Dalume u gonyela Mphagane thungo ya devhula ha bada. Matavhi awo a vhonala a tshi khou oma u thoma dzithodzini u tsela tsindeni he wa ita tshimvingimvingi.

Muri uyu kanzhi u dzula u na vhueni vhunzhi. Masiari ndi zwinoni zwi laho mitshelo yawo na vhatu vha awelaho murunzini wawo kana u tha mufuvha. U oma ha matari awo vhatu vhanzhi vha ri hu itiswa nga mafhungo ane vhatu vha a hanelela vho awela fhasi hawo. Vhusiku vhueni ha uyu muri ndi makhwitha na vhotswilili kana zwigevhenga zwi imaho tsindeni la wonoyu muri. Thungo ya vhukovhela ha uyu muhuyu hu na mugalatshinya muhulu, ngeno thungo ya vhubvaduvha hu na mulambatshipala. Matsindeni a iyi miri mivhili ye ya vhambela na muhuyu, uyu muhuyu wa sala vhukati siani lithihi kha bada, o neledzhiwa nga dzianga. Musi avha vhakalaha vha tshi wa hafha vandani Mphagane ndi musikhu yo khebuwa.

- 10.1 Ndi mini tshine tsha khou vhilaedza Vho-Mukhotho na Vho-Mandiwana? (1)
- 10.2 Bulani madzina mavhili a vhatu vhe vha lamukiswa nga Vho-Lugisani khoroni Mphagane. (2)
- 10.3 Vho-Mukhotho vho dzhia hani mafhungo e a vha a tshi khou ambwa? (1)
- 10.4 "Ho sala musikhu muthihi ndi tshi do sinisa midzi kha la Mphagane." Talutshedzani nga u tou dodombedza uri vhaambi avha vho ita mini u swikelela izwi zve vha amba. (3)
- 10.5 Muhumbulo muhulwane wa munwali kha u nekeda tshipida itshi tshe na vhala afho ntha ndi ufho? (2)
- 10.6 Ndi zwifho zwo tutuwedzaho Vho-Mamidze u pulana bulayo lo talifhaho kha Vho-Lugisani? (2)
- 10.7 Kutshilele kwa Vho-Mamidze a ku anani na mbidzo yavho sa mufunzi. Tikedzani likumedzwa ili. (2)
- 10.8 Lifurase lo talelwaho mafhungoni e na vhala li ni thusedza hani kha u pfesesa nganea iyi? (2)
- 10.9 Mafhungo aya e na vhala o bveledza zwifho musikhu bugu iyi i tshi swika kha thasululo? (2)
- 10.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)
- Tshiwandalani o vhulahwa nga munna wawe Ratshilumela Budzwa ngauri a tshi vho funesa musadzi wawe wa Mutswana. (2)

10.11 Nangani phindulo ine ya vha yone-yone kha mutevhe wo n̄ekedzwaho.

Zwo bvelelaho nga murahu ha u wanuluswa ha tshimbevha tsho itelwaho Vho-Lugisani ndi hezwi:

- A Vho-Nyamalwela vho vhewa vhuimoni ha Vho-Mukhotho
- B Vho-Lugisani vho pfufhiwa nga u vha khosi Dovhoni.
- C A na B
- D Vho-Mandiwana vho shavhela shangoni la Marombeni. (1)

10.12 Ni a ima na khathulo yo n̄ewaho nga vhamusanda Vho-Mphaga? Tikedzani phindulo yanu. (2)

10.13 Vhupfiwa hanu ndi vhufhio zwi tshi elana na tshivhangi tsha khudano nganeani iyi. (3)
[25]

MBUDZISO 11 (Mbudziso ndapfu)

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

Sengulusani mveledziso ya puloto nganeani iyi. [25]

MBUDZISO 12

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

"N̄ne mulovha ndo vha ndo didzulela zwithu zwanga, nda vhona hu tshi swika avho Vho-Musundano, ndi amba vha vane vha dzula fha khoroni yanga. Vha tshi swika vha khou dzula fhasi fha. Vha ri vho da u tolela uri naa n̄ne ndi hone naa afha hayani. N̄ne nde ndi tshi vha fhindula nde ri vho vha vha tshi humbula uri ndo ya ngafhi? Vhone vha tshi fhindula vha ri ndo vha ndi tshi ri vho ya ngei Tshanowa. Ndi tshi vhudzisa uri Tshanowa hu na mini, vhone vha mmbudza uri hu pfi ngei ha niwana wa mme au ho vhone zwi sa athu u vhone tshe shango la sikwa. Vha amba uri hu pfi havha Vho-Ramasunzi na musadzi vho vha vho edela. Hu pfi vho edela vho khiya magethe na mahothi othe nga n̄du, na vothi la kamara yavho hu pfi lo vha lo khiwa na lone. Hu pfi hovho vhusiku vho lala vha tou nga dzithevhe dza mashonzha. Vhusiku honoho hu pfi a vho ngo karuwa mutsho u sa tshi wa vhuya wa tsha. Hu pfi avho vhatu he vha karuwa hone, vho wana vhukati havho munna na musadzi, vha wana libwa lo faho lo sokou kukununu. N̄ne ndo ri u pfa zwenezwo, na mbilu yanga ya mbo di tou rembuluwa ya ya mutanani. Na vhuswa a tho ngo tsha dovha nda vhu vheya mulomoni wanga lini ndo mbo di ya nduni nda swika nda tou tsumbu, na henefho nduni ndo sokou yela mulayo. Ndo lala ndi tshi fara tshino nda vheya tshila nga mbilu mutsho u sa tshi wa vhuya wa tou khesekhese. Ndi hezwi ndi tshi vuwa nda tou buba, ndi zwone zwo nkhwalaho."

Vho-Matodzi vho ri u fhedza, avha vha munna na musadzi vha lavhelesana matoni. Vha vhone vha mangala. Vhone nga murahu Vho-Ramasunzi vho do femuluwa vha kona u fhindula.

"Vho-Matodzi nwana wa mme anga," ndi Vho-Ramasunzi, "mafhungo itali vha kale vho di amba vha ri a tshi ya kule a ya shandea. Kha zwe vhone vha amba zwone, hu na zwinzhi zwi si zwone na zwituku zwi re zwone. Izwi vha tshi pfa ndi tshi amba ngauralo, ndi uri zwa u khiwa ha gethe na mahothi ndi zwone. Fhedzi, zwa u wanala ha mmbwa vhukati ha ri vha vhavhili mmbeteni a si zwone. Mmbwa yo wanala giratshini."

Vho-Matodzi u pfa izwo vho ita na u tou vhandi zwanda.

- 12.1 Ndi mini tsho rumeledzaho muambi wa mafhungo aya u swika afho hune a vha hone? (1)
- 12.2 Bulani vhathu VHAVHILI vhe vha ita uri mafhungo e na vhala afha a dzhiwe sa ngoho. (2)
- 12.3 Vho-Matodzi vho dzhia hani mafhungo e a vha a tshi khou ambwa? (2)
- 12.4 Talutshedzani zwo bvelelaho musi hu tshi kha di tou bva u bvelela mafhungo e na vhala afho ntha. Ni tou dodombedza. (3)
- 12.5 Muhumbulo muhulwane wa muñwali kha u nekedza tshipida itshi tshe na vhala afho ntha ndi ufho? (2)
- 12.6 Tshihuluhulu tsho tutuwedzaho Vho-Matodzi uri vha ime-ime nga mafhungo a mmbwa yo wanalaho yo fa ndi mini? (1)
- 12.7 Buguni iyi Vho-Ramasunzi vho bveledzwa sa muthu-de? (2)
- 12.8 Liambele lo talelwaho li ni thusa hani u pfesesa mafhungo a bugu iyi? (2)
- 12.9 Mafhungo aya e na vhala o bveledza zwifho musi bugu iyi i tshi swika kha thasululo? (2)
- 12.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze phindulo yañu. (2)
- Mawela ha ngo ima na zwe Vho-Matodzi vha vhuya nazwo nangani. (2)

12.11 Nangani phindulo ine ya vha yone-yone kha mutevhe wo n̄ekedzwaho.

Vho-Sara vha dzhia Vho-Maemu sa vhone muloi ngauri

- A Vha a vha vhenga
- B Ndi dzikhonani
- C Vha ri n̄wana wavho Mawela u do t̄avhanya a vha shumela
- D Ndi vhone vho d̄isaho muhwalo wa mmbwa giratshini. (1)

12.12 Zwiito zwa Mawela ni vhona zwi tshi t̄anganedzea? Tikedzani phindulo yan̄u. (2)

12.13 Vhupfiwa han̄u ndi vhufhio malugana na tshivhangi tsha khudano buguni iyi? (3)
[25]

T̄HANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**MBUDZISO 13 (Mbuziso ndapfu)****HA U TSA NDI HA U GONYA – LL Mafenya na NA Milubi**

Saukanyani ni tshi sumbedza u kubvedzelwe kwa mutambi dendele na mupikisi diramani iyi.

[25]

MBUDZISO 14 (Mbuziso pfufhi)**HA U TSA NDI HA U GONYA – LL Mafenya na NA Milubi****VHA DILINDE – NA Milubi**

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbuziso dzo disendekaho khatsho.

Funani: (*U sumbedza u fushea.*) Heyi resitorente i vhonala i yavhudi.

Kani: Nga maanda.

Wanani: Nne a thi tendi u ya kha resitorente ya zukwa na peni.

Funani: Hu dina u dala vhatshena fhedzi. Hezwi zwi sumbedza uri tshelede i tshee zwandani zwa makuwa.

Wanani: Hone ndi ngafhi hune muthu a do ya a wana makuwa hu songo dala vhone fhedzi. Lula lwe ra do vha na mutangano Kapa, ndo ya fhala hu no pfi 'Waterfront' nda vhuya nda ri nazwino Yuropa li kha di bva u kusuwa kha tshikepe. Nda tshimbila hothe ndi tshi ri ndi do vhona vhatshu vhatshu vha tshi khou la. Vhatshu vhatshu vhe nda vha ndi tshi vha vhona ndi vhe vha vha vha tshi khou shuma u netshedza makuwa zwiliwa.

Funani: Ndo ni vhudza nda ri ikonomi i tshe zwandani zwa makuwa. Tshifhinga tsho swika tsha uri hezwi zwithu zwi shanduke. Hetshi ndi tshifhinga tsha uri tshelede i kumedzwe zwandani zwa vhatshu vhatshu.

Kani: Ilo ndi lone helo. (*Hu bvelela hweta a no pfi Maria o fara menyu wa zwiliwa.*)

Maria: (*A tshi khou vha netshedza menyu.*) Vhatshu vha do la mini?

Funani: (*Vha tshi khou sedza.*) Nne ndi do toda tshiteki tsha kholomo.

Wanani: Vha nga tou bva hayani hune vha tolou la nama ya kholomo, na henefha vha di omelela yone?

Funani: 'Sirloin Steak' ndi a tshi funa ni a divha? Kani ndi dzhie 'Lamb Chops'?

Wanani: Khaive zwenezwo arali nangoho vha tshi khou hanelela kha nama tswuku. A re nne ndi do la fishi. Ndi toda fishi na dziphuronsi.

Funani: Ni a la zwila zwithu zwi no nga madambantshekwa?

Wanani: Hafhu na dambantshekwa ndi a la nne.

Funani: Ni a la?

Wanani: A li difhi zwone. U tshi li oda u tou ri 'Crab'. Li tou da lo ralo li dambantshekwa. Vha u nea na zwithu zwa u li pwashekanya ngazwo.

Funani: (*Vha a sinyalala.*) Nne ndi nga si le.

Wanani: Hovhuya hu pfi zwiliwa zwi no nga sa zwenezwo zwo lugela malofha a vhanna.

Funani: Nne zwi nga lumba zwa si ndugele zwazwo. Dambantshekwa lone ndi nga si le.

- 14.1 Vho-Funani vho vha vha tshi shuma mini? (1)
- 14.2 Mafhungo aya a khou bvelela resitorente ifhio nahone ndi nga murahu ha musi ho bvelela mini? (2)
- 14.3 Mufumakadzi wa Vho-Funani ndi nnyi nahone vha pfala vha tshi divha Wanani. Vha mu divhela zwifhio? (2)
- 14.4 Sumbedzani ndila ye Wanani a vha a tshi tshilisa ngayo. (2)
- 14.5 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muwali a tama u u pfikisela kha hvavhali diramani iyi? (2)
- 14.6 Ndi mini tsho tutuwedzaho Wanani uri a kombetshedze u edela tshihulwane na Funani? (2)
- 14.7 Vho-Funani ni vha vhona sa muthu-de? (2)

- 14.8 Lifurase lo talelwaho mafhungoni aya li tutuwedza hani kupfesesele kwanu kwa mafhungo eneya. (2)
- 14.9 Ni vhona unga hu do vha ho bvelela mini mudini wa Vho-Funani musi ho ambiwa mafhungo a tshitzhili tsha HIV/Aids. (2)
- 14.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze phindulo yanu.
Vho-Funani vho vhuya Pitōri vha tshi khou lwala HIV/Aids. (2)
- 14.11 Kha mafhungo a tevhelaho inwi nangani zwine na vhona zwi zwone-zwone.
Wanani na Vho-Funani vho funana lwa u thoma fhethu hu tevhelaho:
A Mutanganoni Pitōri
B Yunivesithi
C Resitorente
D A huna i re yone. (1)
- 14.12 Zwiito zwa Wanani ni vhona zwi tshi tangedzea naa? (2)
- 14.13 Arali no di wana ni kha nyimele ye Vho-Funani vha vha khayō no vha ni tshi do ita zwifhio? (3)
[25]

MBUDZISO 15 (Mbudziso ndapfu)**MILOMO YA NUKALA – MP Nefefe**

Saukanyani ni tshi sumbedza kubveledzelwe kwa mutambi dendele na mupikisi diramani iyi. [25]

MBUDZISO 16 (Mbudziso pfufhi)**MILOMO YA NUKALA – MP Nefefe**

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Vho-Awelani: Ano maduvha vhanna vho shanduka mathavhani. Vhutshilo havho a vhu tsha vhuya ha takadza na luthihi. Khamusi ndi one matula a u rangela vhufhelo ha lino shango. A vha tsha ila zwithu na luthihi.

Vho-Takalani: Vha khou amba zwone Vho-Awelani. Vhanna ano maḍuvha ha ...! Hafhu zwi fana na musu niwana o mmbonela musu. Ndi hafha zwino ndi tou vha bunyu muḅe wa dzina.

Vho-Awelani: Ayo a ri tsha dzhena khao Vho-Takalani. Madi a tevhuwa o tevhuwa! Zwino tsho salaho ndi u vhona uri aya mafhungo ri ita mini ngao?

Vho-Takalani: Ri nga ita mini ngoho? Nḅe hezwi ndi hafha ndo ima ṭhoḅo.

Vho-Awelani: Zwi hone zwine zwa nga fanela u itwa. Vhone ndi khou vha niwalela luḅwalo lune vha ḍo ya nalwo vhuongeloni. Hafhu vho zwi pfa niwana a tshi khou amba ḷa u vhaḷala.

Vho-Takalani: Kha vha niwalele zwino zwi tshi kha ḍi vha zwiḅu.

Vho-Awelani: Zwino dokotela u ḍo swika a lavhelesa kuvhaisele kwa niwana. A dovha hafhu a sedza arali hoyu niwana o shatwa vhulwadze ha phirela. Ndi amba vhulwadze ha phirela ha vhanna na vhasadzi. Shango vha khou ḷi vhona ḷo ima nga milenzhe. Dokotela a dovha hafhu a sedza arali hoyu niwana e muvhilini. Hai, zwi khou pfala.

Vho-Takalani: U bva u vhonana na dokotela hafho vhuongeloni, vha ḍo mbo ḍi fhirela mapholisani vha swika vha vula mulandu.

Vho-Awelani: Evho! Mapholisani? Ndi hone mafhungo o vhiḷha tshoṭhe zwino!

Vho-Takalani: A hu na na nga iḅwe ḅdila ya u sa vula mulandu mapholisani.

Vho-Awelani: Zwa sa ralo hu khou ya u fariwa vhone. Ha pfi vhone na khotsi a niwana vho luka maano a u tambudza niwana lwa vhudzekani.

Vho-Takalani: Evho! Nḅe a thi ḍivhi tshithu! Nda zwi ḍivha hani ndi tshi ṭwa mushumoni? Ndi amba ngauri ndi vhuya nga ḍuvha u kovhela.

16.1 Vho-Awelani vho vha vha tshi shuma mini? (1)

16.2 Vhathu avha vha khou amba mafhungo aya vhe ngafhi nahone ndi musu ho bvelela mini? (2)

16.3 Niwalani mutevhe wa vhaḅwe vhathu buguni iyi nga ḅḅda ha Vho-Awelani vhe vha ita ndingedzo dza u thusa Ntshengdeni. (2)

- 16.4 Sumbedzani ndila ye Vho-Bukuṭa vha vha vha tshi tshila ngayo na muṭa wavho. (2)
- 16.5 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muiwali a tama u u pfukisela kha vhavhali diramani iyi? (2)
- 16.6 Ndi mini tsho tuṭuwedzaho Ntshengedzeni uri a shavhele ha makhadzi wawe? (2)
- 16.7 Vho-Bukuṭa vho bveledzwa sa muanewa-de buguni iyi? (2)
- 16.8 Murero wo talelwaho mafhungoni aya u tuṭuwedza hani kupfesesele kwanu kwa mafhungo eneya? (2)
- 16.9 Ni vhona unga vhushaka ha mudini wa Vho-Bukuṭa ho fhela vhu nga ndila-de nga murahu ha musu mafhungo a u shengedzwa ha Ntshengedzeni o bvela khagala. (2)
- 16.10 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)
- U shushedza ha Vho-Bukuṭa kha Ntshengedzeni zwo shuma tshifhinga tshilapfu. (2)
- 16.11 Nangani phindulo yone-yone kha mitevhe yo nekedzwaho: (1)
- Ntshengedzeni o ri u vhona uri zwithu zwawe a zwi khou tshimbila zwavhudi a humbula u
- A Vhudza mme awe
B Ya mapholisani
C Kuya mabedelo
D Ya kha mushumelavhapo (1)
- 16.12 Hu na hune na sola Vho-Takalani na kha kutshilele kwavho sa mme muṭani wa Vho-Bukuṭa? (2)
- 16.13 Ambani vhupfiwa hanu nga tshigwevho tshe Vho-Bukuṭa vha tangana natsho. (3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUṬE: 80